

OTKA beszámoló

A kutatás elindításának legfőbb oka az volt, hogy Kárpátalja a magyar és az egyetemes, de az ukrán néprajztudomány szempontjából még felfedezésre váró, nagyon sok vonatkozásban ismeretlen terület. A felfedezésre váró kárpátaljai valóság gazdasági és kulturális központoktól távol esik, infrastrukturálisan elmaradott térsége Európának. Egyedülálló természeti nevezetességei és sajátosan sokszínű, érdekes kulturális értékei ellenére még jelenleg tudományos feladatok megoldása céljából is kevesen keresik fel. Ennek legfőbb oka a rossz közlekedési viszonyok és a kiszámíthatatlan közbiztonság. Ez utóbbi valamint májgyulladást okozó baktérium miatt kellett a pályázatot egy évvel meghosszabbítani.

A pályázat célkitűzéseit nagyrészt a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanáraival és hallgatóival valamint időszakosan bevont néhány település pl. Salánk, Aknaszlatina, Visk, Rahó, Huszt – középiskolai tanárainak, lelkészeinek segítő munkájával tudtuk megvalósítani. A magyarországi néprajz szakos hallgatókat erre a feladatra kevésbé lehetett ösztönözni, mivel szabad idejükben Kárpátalján nem vállaltak hosszabb időn át tartó néprajzi terepmunkát. A pályázat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a helyi hagyományos kulturális értékek felfedezésében, értelmezésében és őrzésben részt vevők közül Kész Margit főiskolai docens és Kész Barnabás középiskolai tanár, mint kárpátaljai értelmiségiek, a magyarság jelentős személyiségeivé válhattak. Tanításukat, publikációikat, évről évre történő hagyományápoló és a helyi hagyományokat felfedező nyári ifjúsági táborok sikeres megrendezését értékelve, munkájukat a magyar állam „Ezüst Kereszt” díjjal jutalmazta 2011-ben.

Több kárpátaljai településen tapasztaltuk, hogy a jelenleg létező multikulturális helyzetben a helyi néphagyomány minél szélesebb körű megismerése és megértése teszi lehetővé azt a kívánatos helyzetet, hogy az anyanyelv tudatos megtartásával és a nemzeti történelem és kultúra általános ismeretével együtt, illetve azzal szoros kapcsolatban az adott népcsoport önazonosságát kialakítsa. Ennek tudatában vállaltak és vállalnak szerepet a pályázatban résztvevők a mostanság divatosá váló különböző tematikájú magyar, román, bojk, hucul népi ünnepélyek megszervezésében, kézműves foglalkozások, népi gasztronómiai fesztiválok lebonyolításában. Ilyen eseményeken a pályázat kutatói megfelelő háttér ismerettel hiteles néprajzi tényeket összegző népszerűsítő előadásokat tartottak a szülőföld kulturális értékeiről, a néphagyományok ápolásának nemzetmegőrző jelentőségéről, a szülőföldön való maradás előnyeiről az egyén és a közösség szempontjából. A pályázatban feladatot vállaló főiskolai hallgatóknak életre szóló élményt adott a néprajzi gyűjtőmunka. Akadtak olyan diákok, akik szakdolgozatban foglalták össze tapasztalataikat, akadt olyan személy is, aki továbbtanulásához a néprajz szakot választotta. A néprajzi terepmunkába 12 főiskolai hallgatót vontunk be. A tudományos feldolgozásra előkészített recens adatokat, hanghordozókat és képi dokumentumokat a Debreceni Egyetem DENIA 4140-4143. számú leltár alatt és a beregszászi főiskola adattárában őrizzük.

A pályázatban részt vevő Kész Barnabás középiskolai tanár a magyar és a ruszin etnikumokhoz és a református, görög katolikus valláshoz kötődő díszítőelemeket tanulmányozta behatóan. A helyszíni felmérésekből és részletes történeti-összehasonlító elemzések alapján sikerült egy nagyobb terjedelmű dolgozatot elkészítenie. Ezt a dolgozatot PhD tudományos fokozat elnyeréséhez előírt formában és tartalmi igényekkel nyújtotta be a debreceni doktori iskolához. Gál Zán Adél szintén PhD dolgozatához végzett előtanulmányokat a pályázat segítségével.

Nagy Márta bizantinológus Huszt járásban található gótikus fatemplomokon a keleti és a nyugati egyházépítési elemeket vizsgálta. Kimutatta, hogy a fatemplomok építésekor érvényt kapott a bizánci liturgikus gyakorlat a belső térkialakításában, ám külsőleg a magyarországi gótika (pl. a tornyok stílusa) hatott, a tetőszerkezet és a fagerendák összeillesztése pedig a lakóházaknál jellemző népi építészet jellemvonásait hordozza. Ez a háromféle hatás olyan sajátos templomtípust eredményezett, amely csak Kárpátaljára jellemző. A pályázat célkitűzésében szereplő kérdésre, miszerint Kárpátalján tapasztalható multikulturális helyzet milyen sajátos értékeket hozott létre, a kutató arra a következtetésre jutott, hogy az építészet nyelvén a megszólítottak azt felelhetik, hogy keletet és nyugatot egyformán a magukénak érzik, hiszen templomaikban ezen sajátosságok egységgé alakulnak. Ugyanilyen elfogadó hozzáállás nyilvánul meg a köztéri emlékművek állításánál. A szocialista rendszert dicsőítő, hős katonát vagy a vöröscsillagot ábrázoló szobrokra vagy közvetlen közelében helyezték el a kereszténység legfőbb jelképét a keresztet is. Ilyen jelképekkel díszített köztéren békésen együtt ünneplik az egymástól élesen eltérő, hatalmi eszközökkel szembe állított ideológiákon alapuló állami, egyházi, némely helyen civil közösségi ünnepeket. A pályázat értékes fotógyűjteménye őrzi ezt a sajátos kárpátaljai globalitást.

Kész Margit főiskolai docens és Gál Zán Adél debreceni PhD hallgató a kéziratos paraszti hagyatékok összegyűjtését végezte. A második világháború után feltűnően sokan rögzítették írásban emlékeiket, nehéz próbákat kiállt sorsukat. Közülük akadnak olyan személyek, akik verseket írtak, de a legtöbb otthonban kéziratos imákat, könyörgéseket, siratókat, halotti búcsúztatókat őriznek. Azokat megbecsült helyen tárolják. A paraszti kéziratokról másolatokat készítettünk a pályázat keretében. A másolatokat a beregszászi főiskola adattárába helyeztük el. A pályázat kutatói több tanulmányt írtak erről a témakörrel. Ehhez kapcsolódóan indítottuk el az életrajzkutatásokat. Jaceta Krisztina főiskolai hallgató és Túri György néprajz szakon végzett munkatárs többszöri interjú alapján állított össze egy-egy dolgozatot Kárpátalján élő idős paraszt emberek, asszonyok életéről. Ezek a hiteles tényeket tartalmazó dolgozatok majd a későbbi azonos műfajú és tematikájú felmérésekhez nyújthatnak értékes viszonyítási alapot.

Az etnikai és a nemzeti tudatot egyaránt befolyásoló táplálkozáskultúra sajátosságainak feltárása a Rahó környéki huculoknál, a nagymuzsalyi, a salánki magyaroknál és az aknaszlatinai románoknál történt. Ezen kívül még számos településen rögzítettünk adatokat a táplálkozási szokásokra vonatkozóan, amikor felmértük az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó ünnepi szokásokat és a családi, baráti körben megtartott vallási ünnepek szertartásait. Főleg magyarok lakta falvakban készítettünk ilyen tematikájú monografikus felmérést. Így a református Zápszonyban, Csonkapapiban, Csetfalván, a görög katolikusok lakta Csepén. Nagyon gazdag néprajzi dokumentáció gyűlt össze a sertéshús feldolgozására és házi konzerválására, valamint az étkezésben való szerepére vonatkozóan. Viszonylag egységes módozatokat tapasztaltunk a tehéntej és a juhtej házi feldolgozásánál és hasznosításánál. Ám előfordulásuk etnikumhoz kötődik. A magyarok a tehéntej feldolgozásához alakítottak ki több megoldást. A huculok a juhtej, a különféle minőségű juhsajtok készítésében és azok mindennapi fogyasztásában jeleskednek ma is. A közélet részére előállított ukrán ételekről összeállítottunk egy listát, hogy ismeretségét és közkeletességét illetve hatását felmérjük a falubeliek jelenkori táplálkozási szokásaiban.

A pályázat keretében legnagyobb érdeklődéssel a néphit és a népszokások, az egyházi ünnepek felé fordultunk. Kárpátalján az ünnepek reneszánszukat élik. A különböző felekezetű egyházi ünnepeknek különösen nagy szerepet tulajdonít a kárpátaljai falusi társadalom. A munkanapokra eső egyházi ünnepeket is komoly

részvétellel tartják meg. A munkavállalás miatt migrációra kényszerült családtagok is arra törekednek, hogy lehetőleg ünnepeikre hazajussanak függetlenül attól, milyen felekezethez tartoznak.

Az intézményes keretek között szervezett új hagyományörző fesztiválokat, falunapokat is kutattuk a pályázat segítségével. Eddig két tanulmányban foglaltuk össze tapasztalatainkat. Ilyen ünnepek lebonyolításához a helyiek figyelembe vették pályázatban részt vevő személyek tanácsait, nem egy esetben közreműködésre kérték fel őket.

A pályázat érdeméhez tartozik az a tény is, hogy a magyar anyanyelvű közegben lakó kárpátaljai fiatalok megismerkedhettek a ruszin kultúrával, a huculok életmódjával, a bojkok és a lemákok valamint általában véve az ukránok kulturális sajátosságaival. Azokhoz a más nyelvet beszélőkhöz kerültek közelebb, akikkel együtt lakják Kárpátalját, alakítják hazájukat, részesei e vidék népességének, közösen formálják annak műveltségét.

A pályázat időtartama alatt két tematikában – szóttesek díszítőművészete (tárgyi gyűjtemény) és a fiatornyos fatemplomokat részletesen ábrázoló fotókból – rendezett állandó kiállítás, valamint a főiskolán létrejött néprajzi terem azt a célt szolgálja, hogy Kárpátalja különböző régióiból származó főiskolai hallgatók megismerjék és értékeljék saját és velük nap mint nap érintkező más nemzetiséghez, más vallási közösséghez tartozó emberek, kortársak műveltségét, kultúráját. Úgy véljük, hogy a pályázat hat éve alatt a közös munkába bekapcsolódó főiskolai hallgatók, tanárok és munkavállalás miatt Kijevbe, Lembergbe, Moszkvába, Magyarországra kényszerült kárpátaljai lakosok, magyarok, ruszínok és ukránok meggyőződtek arról, hogy ők közvetítő szerepet töltenek be a keleti szláv kultúra és a nyugati civilizáció között.

A pályázat támogatásával tartott előadások mindig felhívták a figyelmet arra, hogy a nyelvi sokszínűségben - a hivatalokban beszélt ukrán, az értelmiség által használt orosz, a népi ruszin és a magyar anyanyelvi közegben - létező, nevelkedő fiataloknak, nagyon fontos az anyanyelv minél tökéletesebb tudása, ezért számos szak- és szépirodalmi könyvet ajándékoztunk az oktatási intézményeknek

A pályázat keretében végzett kutatások fő eredménye az a két kötetben megjelenő kiadvány, mely tíz tanulmányával a Látóhatár 2012/1-2. számát képezi.